

Література

1. Безгласная Е.А. Проблемы обеспечения конкурентоспособности вузов и стратегии их деятельности в условиях региональной конкуренции / Е.А. Безгласная // Некоторые аспекты социодинамики сферы образования в современном российском обществе – М.: Московский общественный научный фонд. – 2000. – С. 20–26.
2. Прус Л. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю вищих навчальних закладів / Л. Прус // Вісник Тернопільського держ. екон. ун-ту. – 2006. – № 2. – С. 114–123.
3. Гаращук О.В. Детермінанти ринку освітніх послуг / О.В. Гаращук // Вісник Тернопільського державного економічного університету. Вип. II. – Тернопіль : “Економічна думка” ТДЕУ. – 2006. – С. 8–11.
4. Сафонова, В.Є. Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти в Україні / В.Є. Сафонова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С. 102–109.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
6. Майсаков Д.Л. Управление предпринимательской деятельностью государственного вуза: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.00.05 економ. и управ. народным хоз. (эконом. предпринимательства) / Д.Л. Майсаков – Тюмень, 2002 – 20 с.

Надійшла 05.02.2012; рецензент: д. політ. н. Юськів Б. М.

УДК 658.012.8.33

Н. Д. БЕЛОУС

Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Узагальнено теоретичні аспекти поняття економічна безпека, досліджено її рівні, обґрунтовано наукові підходи щодо її сутності, окреслено їх переваги та недоліки. Дослідження присвячено теоретичному узагальненню економічної безпеки підприємств з метою обґрунтування її визначення в сучасних умовах функціонування підприємницьких структур.

Generalized the oretical aspect sofconcept economic security, investigationalt evels, grounded scientificapproachesinrelation to it sessence, out lined the iradvantages and failings. Researchis devoted the oretical generalization of economic security of enterprises witht hepur poseof ground of its determination in modern operating of enterprises tructures conditions.

Ключові слова: економічна безпека, рівні безпеки, наукові підходи, господарська діяльність.

Вступ

Становлення ринкових відносин в Україні проходило одночасно із докорінними змінами відносин власності, а також формуванням нових умов для функціонування суб'єктів господарювання. На даному етапі перед підприємницькими структурами постають питання створення раціональних систем управління, які б забезпечили їх ефективне функціонування та максимізацію прибутку. Пошук альтернативних систем управління вітчизняними суб'єктами господарювання триває і надалі, оскільки їх функціонування відбувається в постійних кризових умовах в недосконалому економічному середовищі. За зазначених умов виникає необхідність забезпечення економічної стійкості підприємств, їх стабільності та здатності до прогресивного розвитку в умовах поєднання тенденцій глобальної та національної трансформації. Необхідно зазначити, що питання економічної безпеки набуває особливої актуальності в країнах, економіка яких переживає трансформаційну кризу. Так, трансформація будь-яких соціальних, економічних та політичних систем здебільшого відбувається в кризових умовах, які під впливом різноманітних чинників можуть перетворитися в безпосередні загрози для існування зазначених систем. Тому проблема формування стану економічної безпеки суб'єктів господарювання знаходиться у площині наукового дослідження сучасних проблем розвитку підприємницьких структур та перебуває у просторі підвищеної уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Питання економічної безпеки підприємств досліджується багатьма відомими практиками та науковцями, серед яких О.Г. Білорус [4], О.М. Бондаренко [2], В.І. Кириленко [10], І.І. Нагорна [3], С.М. Шкарлет [8] та ін. Однак, незважаючи на вагомі існуючі наукові дослідження все ще залишається ряд невирішених питань, зокрема щодо обґрунтування сутності, характеристики та значення економічної безпеки підприємств. Таким чином, відсутність єдиного наукового підходу щодо сутності економічної безпеки підприємств потребують подальшого дослідження і обґрунтування задля практичного застосування.

Постановка завдання

Неспроможність подолання негативних тенденцій в своїй діяльності, сучасні кризові умови функціонування суб'єктів господарювання в Україні підкреслюють актуальність зазначеної проблематики, а необхідність розробки ефективних засад економічної безпеки задля розробки системи відповідних заходів фінансово-економічної стабільності підприємств на основі світових тенденцій та існуючих наукових розробок обумовлюють мету дослідження.

Результати дослідження

Питання економічної безпеки підприємств виникло закономірно на певному етапі розвитку суспільства. Тому, розглядаючи теоретичний аспект процесу формування економічної безпеки суб'єктів господарювання, звернемось до еволюції зазначеної категорії в науковому та економічному середовищі, оскільки, на нашу думку, саме історичний аспект забезпечує наукову об'єктивність.

Питання безпеки, економічної зокрема, завжди привертало до себе значну увагу як пересічних громадян, виробників продукції та послуг, так і держав і регіонів зокрема. Саме потреба в забезпеченні своєї безпеки створювала об'єднання населення, виробничих суб'єктів, держав та цілих регіонів. Необхідно зазначити, що зазначена проблематика завжди привертала до себе жвавий інтерес, оскільки прагнення захистити власні багатства, а також мати можливість розвинути свій добробут – все це було актуальним як в глибокому минулому, так і в епоху індустріалізації. Ми не можемо не погодитись із думкою таких науковців, як Алкалі Р., Білорус О.Г., Кириленко В.І., Лук'яненко Д.Г., Репешко І.В., які називають основними факторами формування економічної безпеки інформаційну та індустріальну революції, розвиток міжнародних зв'язків, економіки та її глобалізації зокрема. Так, Кириленко В.І. зазначає, що необхідність аналізу економічної безпеки диктується сучасними особливостями внутрішнього розвитку країни і характером розвитку міжнародних відносин та процесів глобалізації тощо [10]. Саме питання безпеки, економічної зокрема, стало одним із провідних при утворенні Євросоюзу, а також більшості економічних, політичних та інших союзів [18].

Дослідження наукової літератури показують, що перші публікації з проблем безпеки економічних систем датуються початком 60-х років. У 60-х роках ХХ століття економічна безпека опинилася в центрі уваги дослідників, об'єднаних у складі Римського клубу (М. Месаровіч, Д. Мідоуз, Р. Мюрдаль, А. Печчеї [17] тощо), які зробили акцент на екологічному аспекті даної проблеми, а також на вирішенні конфлікту між бідними і багатими країнами.

Проте найбільший інтерес до даної проблеми виник у кінці 80-х і 90-х роках ХХ сторіччя. Саме в цей період з'являються перші роботи, в яких здійснюються спроби систематизувати розрізнені знання в зазначеній сфері. Окремі підходи до визначення значення, ролі та форм економічної безпеки або її окремих складових можна зустріти у Дж. М. Кейнса, Д.С. Мілля, А. Пігу, Платона, Д. Ріккардо, А. Сміта. В результаті сформувалася самостійна наука, яка вивчає проблеми забезпечення економічної безпеки, – екосестейт (від англ. – economic security of state) [16].

Аналіз наукової літератури свідчить, що одне із перших трактувань визначення поняття економічної безпеки підприємства надано Ансоффом І. [11]. Ансофф І. пропонує здійснювати аналіз економічної безпеки підприємств шляхом управління в умовах несподіваності стратегічними зонами господарювання підприємства (окремими сегментами зовнішнього середовища, на котрі фірма має або хоче отримати вихід) та пов'язаною з ними нестабільністю оточення. Задля її визначення автором застосовується показник конкурентного статусу фірми, що обчислюється шляхом співвідношення фактичної та базової продуктивності використання ресурсів фірми.

Актуальність проблеми підкреслює той факт, що в більшості провідних країнах світу її розробка проходить на законодавчому рівні, що проявляється в розробці та впровадженні законів про безпеку, а також концепції національної та економічної безпеки, що є теоретичною основою економічної політики держави. Так, у США розроблена і діє Концепція економічної безпеки США, створена Національною економічною радою, основною функцією якої є проведення заходів щодо забезпечення економічної безпеки США [20].

У вітчизняному науковому просторі питання економічної безпеки підприємств є достатньо новим. Теоретичні узагальнення та практичні розробки з зазначеної проблематики з'явилися в 90-х рр. ХХ століття.

Необхідно констатувати, що у слов'янському суспільстві категорія безпеки з'являється в середині XV сторіччя як реакція на захватницькі посягання Золотої Орди. Відповідно до досліджень Р.В. Четвертакова, поняття безпеки асоціюється як стан захищеності від постійної загрози посягання на устрій, уклад, свободу, життя та господарські надбання. Необхідно констатувати, що зазначене трактування покладено в основу трактувань в словниках В. Даля та С. Ожегова, які, в свою чергу є фундаторами цього визначення в підручниках зі спеціалізованих дисциплін та нормативних актів.

Нормативно в Україні діяльність підприємств в аспекті забезпечення економічної безпеки регулюється: Законом України «Про основи національної безпеки України» [14]; Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [13]; Господарським кодексом України [5] тощо.

Необхідно зазначити, що поняття економічної безпеки застосовують достатньо в різноманітних аспектах, об'єктах та сферах, що ускладнює його теоретичне узагальнення. Більшість авторів, з думкою яких ми погоджуємось, розглядають формування економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівнях господарської, соціальної, політичної та інших видах діяльності. Так, Шкарлет С.М. в контексті визначення поняття безпеки називає ключовою проблемою саме її формування на зазначених рівнях [8].

Дослідження спеціальної літератури свідчить, що в науковому просторі виділяють міжнародну економічну безпеку, державну економічну безпеку, економічну безпеку регіону, економічну безпеку фірми і економічну безпеку особи.

Дослідження міжнародної економічної безпеки привертає до себе увагу таких науковців, як: Лисенко Ю.Г., Міщенко С.Г., Руденського Р.А., Спіридонова О.О та інших [11].

Державну економічну безпеку більшість авторів, серед яких Бінько І.Ф., Дарнопих Г.І, Михайленко А.Н., Сенчагов В.О., Шлемко В.І., пропонують розглядати як такий стан економіки і інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних економічних інтересів, гармонійний, соціально направлений розвиток країни в цілому, достатній економічний потенціал [6, 15, 17]. Михайленко А.Н. зазначає, що державна економічна безпека – це сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і саморозвитку.

Під економічною безпекою регіону, дослідженням якої займаються Татаркин А., Романова О., Куклин А., Яковлев В, – розуміється сукупність властивостей економічної системи регіону, які забезпечують стабільність, стійкість і поступовість розвитку регіону, певну незалежність та інтеграцію з економікою держави в умовах дії різного виду дестабілізаційних чинників (загроз) [16].

Проблема економічної безпеки підприємства, на нашу думку, займає особливий ступінь серед усіх інших рівнів, оскільки бізнес і підприємництво, взагалі, виступають основною опорою при розвитку як особистого добробуту, так і добробутів регіонів та держав зокрема. Як зазначалось, питання економічної безпеки підприємств досліджуються в різних сферах та аспектах.

Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку досліджується такими науковцями, як Шкарлет С.М.

Інвестиційну складову економічної безпеки підприємств досліджують такі науковці, як: Ареф'єв С.О., Кириленко В.І., Нагорна І.І. [3, 10].

Процеси формування та оцінки економічної безпеки в різних галузях національної економіки досліджуються Бондаренко О.М., Дем'яненко Г. Є., Кузенко Т.Б., Піловою Д.П., Нагорна І.І, Покотиленко Р.В., Репешко І.В. [2, 3].

Роль та значення економічних систем при формуванні економічної безпеки підприємств досліджуються такими науковцями, як Волошин В.І., Дикий А.П., Свірідова О.В. [12].

Управління майновими ризиками підприємства як спосіб забезпечення його економічної в поле дослідження Аберніхіної І.Г. та Савчук Л.М. [12].

Забезпечення економічної безпеки у наукових виданнях розглядалося, перш за все, як захист інформації. Цьому питанню присвячено багато публікацій, серед яких необхідно згадати роботи В.А. Забродського, Т.С. Клебанової, А. Орлова, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Полнарова, А.Г. Шаваєва, В.І. Ярочкина і ряду інших авторів [9, 17].

Незважаючи на існуючі вагомі наукові дослідження та змістовну наповненість поняття економічної безпеки, існує декілька десятків її трактувань, що відображає складність та багатозначність зазначеного поняття, а також відсутність єдиного наукового визначення. З метою визначення економічної безпеки підприємства як економічної категорії узагальнимо існуючі наукові погляди (табл. 1).

Як свідчать дані таблиці 1, погляди науковців щодо визначення сутності економічної безпеки дещо різняться. Основною відмінністю, на наш погляд є різноманітність підходів. Так, окремих ряд науковців розглядає економічну безпеку як стан, що забезпечує стійкість підприємства. Необхідно відмітити, що стійкість підприємства у більшості випадків отожднюється із його конкурентоспроможністю. Інший ряд науковців розтлумачують економічну безпеку з позиції певних властивостей підприємства, що забезпечують усунення та запобігання різноманітних загроз для діяльності підприємства. З метою дослідження різноманітності підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємств» узагальнимо їх та зобразимо схематично для більш наочного сприйняття (рис. 1).

Як свідчать дані рис. 1 нами узагальнено шість наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємств». Дослідження наукової літератури свідчать, що першим, з історичної точки зору, стало визначення економічної безпеки підприємств з точки зору збереження комерційної таємниці. Однак, згодом виявилась недосконалість зазначеної теорії, що пояснювалась існуванням великої кількості інших, окрім інформаційних, негативних впливів на діяльність суб'єктів господарювання. Необхідно зазначити, що найпоширенішими з існуючих підходів є підхід, що будується на аналізі і управлінні ризиками та ресурсно-функціональний підхід. На нашу думку, оцінювання економічної безпеки підприємства через визначення його ризиків, є недосконалим, оскільки не враховує стану використання корпоративних ресурсів та негативного впливу непередбачуваних факторів.

Ресурсно-функціональний підхід до визначення економічної безпеки підприємства вміщує в собі оцінку й управління ризиками та охоплює аналіз ефективності використання корпоративних ресурсів підприємства. На нашу думку, перевагою зазначеного підходу є те, що він містить розрахунок майбутніх загроз та можливих наслідків на ефективність бізнесу в випадку їх реалізації. До недоліків ресурсно-функціонального підходу можна віднести його трудомісткість.

Узагальнюючий підхід щодо розуміння економічної безпеки підприємства як міри гармонізації у часі та просторі його економічних інтересів будується на визнанні значення розширеного відтворення капіталу підприємства для додержання його інтересів та їх узгодженні з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. На думку автора зазначений підхід є достатньо близьким до організаційного підходу, що

лежить в основі наукових розробок західних фахівців. Так, організаційний підхід передбачає організацію і захист майна, виробничих процесів, управління персоналом, з позиції окремого аспекту діяльності. Різноманітні аспекти діяльності підприємства лежать і в основі підходу з точки зору специфічної діяльності.

Таблиця 1

Наукові підходи щодо визначення поняття економічна безпека підприємства

Автор	Визначення поняття «Економічна безпека підприємств»
Олейніков Є.А. [16]	Це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам та забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому
Покропивний С.Ф. [7]	Це не тільки стан використання корпоративних ресурсів, а й підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного та соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)
Драга А.А. [3]	Це захищеність життєво-важливих для підприємства інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, зберігати стабільність при функціонуванні та розвитку підприємства відповідно до його статутних цілей
Шликовий В.В. та Іванов А.В. [12]	Це створення таких умов діяльності, за якого забезпечується надійний захист інтересів підприємства від всіх можливих видів загроз, котрі на ньому виникають по відношенню до трьох груп об'єктів: майно, інформація та персонал
Клейнер Г.Б. [17]	Це такий стан даного господарюючого суб'єкту, при котрому життєво важливі компоненти структури та діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін
Бандука О.М., Духов В.Е., Петрова К.Я., Червяков І.М. [1]	Це спроможність економічної системи чинити опір загрозам, що можуть призвести до її руйнації або зашкодити досягненню цілей, при цьому предметом економічної безпеки є управління економічними ризиками
Грунін О. і Грунін С. [1]	Це стан господарюючого суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів добивається запобігання, послаблення або захисту від існуючих загроз або інших непередбачуваних обставин та в цілому забезпечує досягнення основних цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику
Кірієнко А.В. [11]	Це стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого існуючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі
Аллен Д. і Каралли Р. [18][19]	Це заходи, що повинні здійснюватися як в організаційному, так і в оперативному змістах та підвищувати адаптованість підприємства до умов оточуючого середовища
Плетникова І.Л. [12]	Поєднання стану захищеності діяльності підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, із здатністю його адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність.
В. Забродський [9]	Це сукупність чинників, які відображають незалежність, стійкість, можливості зростання, забезпечення економічних інтересів і т. ін.
В. Джонсон [20]	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів
Н. А. Капустін [12]	Кількісну та якісну характеристику властивостей галузі або підприємства, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози
В.О. Сенчагов [15]	Це сукупність властивостей її виробничої (у широкому змісті) підсистеми, що забезпечує можливість досягнення мети всієї системи
А. Татаркін, О. Романова, А. Куклін, В. Яковлев [16]	Це сукупність поточного стану, умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість і поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку держави як самостійної структури

Дослідження наукових підходів щодо розуміння сутності економічної безпеки підприємства свідчать про відсутність єдиного економічного погляду та призводять до висновків, що кожен із перелічених підходів має ряд переваг та недоліків. Із зазначеною думкою погоджується більшість науковців. А. Михайленко відзначає, що прийнятого визначення економічної безпеки поки що не існує та пояснює свою позицію тим, що економічна безпека знаходиться на стику економіки та безпеки і як будь-яке міждисциплінарне поняття залежить від ступеня розробленості їх наукового апарату. А. Михайленко стверджує, що проблеми економічної безпеки поки що не отримали достатнього обговорення в наукових колах. В певній мірі ми погоджуємось із зазначеним твердженням та вважаємо за необхідне подальше обґрунтування сутності економічної безпеки підприємства.

Основною характерною відмінністю, на наш погляд, у трактуванні терміну є те, що одні підходи базуються на визначенні економічної безпеки як певного стану, інші – як комплексу, або системи заходів. Ми не можемо погодитись із думкою таких науковців, як О. Грунін і С. Грунін, А.В. Кірієнко, Г.Б. Клейнер, Є.А. Олейніков, А. Татаркін, О. Романова, А. Куклін, В. Яковлев щодо трактування економічної безпеки підприємства, як певного стану. На нашу думку широкий спектр дії та велика кількість об'єктів економічної безпеки підприємства передбачає наявність певної системи, а стан – це не система, а певна ситуація та певні параметри об'єктів. Необхідно зауважити, що тільки зміна певних станів об'єктів може називатись системою. За зазначених умов ми погоджуємось із напрямком таких науковців, як: Д. Аллен В. Забродський, Н. А. Капустін, Р. Каралли, В.О. Сенчагов та інших щодо трактування економічної безпеки підприємства як певного комплексу, сукупності властивостей, системи заходів, чи механізму протидії тощо. Також ми погоджуємось із думкою багатьох науковців щодо направлення зазначених заходів на конкурентоспроможність підприємства, оскільки саме цей чинник передбачає перевагу суб'єкта господарювання в використанні всіх видів його ресурсів, ефективності виробничих процесів, реагуванні його на зовнішні фактори впливу, а також в розмірі отриманого ним прибутку тощо.

Рис. 1. Характеристика наукових підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємств»

Переважає більшість науковців при обґрунтуванні економічної безпеки підприємства зазначають про наявність та необхідність подолання певних негативних чинників та загроз для його діяльності, виникнення яких обумовлено наразі із кризовими явищами. Ми не можемо в певній мірі погодитись із зазначеними твердженнями, оскільки в широкому розумінні криза так само необхідна системі, що розвивається, як і стабільний стан, та, на нашу думку, не потрібно ототожнювати її з негативними тенденціями в системі, а навпаки із процесами оздоровлення та нових радикальних рішень. Тому, на думку автора, при направленості економічної безпеки підприємства необхідно концентрувати увагу не на кризових явищах, загрозах та негативних чинниках, а на дестабілізації діяльності, до якої можуть призвести різноманітні чинники, не обов'язково негативні.

Проведені дослідження щодо сутності економічної безпеки підприємства дозволяють узагальнити власне визначення досліджуваного поняття. Отже, економічна безпека підприємства – це комплексна система заходів суб'єкта господарювання, що направлена на забезпечення його конкурентоспроможності в умовах дестабілізації діяльності під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

На нашу думку, саме наведене визначення в повній мірі розкриває сутність та значення економічної безпеки підприємств, оскільки враховує спектр його дії, направленість та основну мету. Достатньо важливим етапом при розробці практичних заходів щодо економічної безпеки підприємств є обґрунтування його складових та чинників формування. Тому наступним етапом дослідження є визначення факторів впливу на економічну безпеку підприємства, обґрунтування її складових та узагальнення методик оцінки її показників в сучасних умовах розвитку підприємницьких структур.

Висновок

Обґрунтування сутності економічної безпеки підприємств дозволяє дійти висновків, що сьогодні серед практиків та науковців не існує одностайної думки. Нами узагальнено шість основних підходів щодо

розуміння сутності економічної безпеки підприємства: ресурсно-функціональний; аналіз управління ризиками; узагальнюючий; інформаційний; організаційний; специфічної діяльності тощо. На нашу думку основними відмінностями у підходах щодо обґрунтування сутності економічної безпеки є розбіжності у визначенні об'єктів його дії. Нами визначено економічну безпеку підприємства, як комплексну систему заходів суб'єкта господарювання, направлену на забезпечення його конкурентоспроможності в умовах дестабілізації діяльності під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

Література

1. Основи економічної безпеки : [підручник] / Бандурка О.М., Духов В.Е., Петрова К.Я., Червяков І.М.. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
2. Бондаренко О.М. Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпанії: Періодичний науковий збірник з радіотехніки і телекомунікацій, електроніки та економіки в галузі зв'язку / Бондаренко О.М. – Одеса, 2003. – С. 59–64.
3. Вектор інвестицій як інструмент регулювання економічної безпеки підприємства : [зб. наук. праць] / Нагорна І.І. – 2004. – № 5. – С. 132–134.
4. Глобалізація і безпека розвитку : [моногр.] / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко ; наук. кер. О.Г. Білорус. – К. : Атіка, 2001. – 733 с.
5. Господарський кодекс України : станом від 16.01.2003 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 207 с.
6. Дарнопых Г.И. Классификация факторов экономической безопасности государства / Г.И. Дарнопых. – Х. : Бизнес Информ, 1999. – С. 55–57.
7. Економіка підприємства : [підручник] / за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-е, перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 528 с.
8. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі : зб. наук. праць / Шкарлет С.М. – 2007. – № 6. – С. 6–12.
9. Забродский В.А. Развитие крупномасштабных экономико-правовых систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Х. : Бизнес Информ, 2000. – 72 с.
10. Кириленко В.І. Економічна безпека в системі економічної діяльності / В.І. Кириленко // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Том 7. (Вип. 8): Формування ринкової структури у трансформаційній економіці України: Зб. наук. праць економіко-правового факультету. – Одеса : Астропринт, 2004. – С. 552–556.
11. Механизмы управления экономической безопасностью / [Лысенко Ю.Г., Мищенко С.Г., Руденский Р.А., Спиридонов А.А.]; под ред. Ю. Г. Лысенко. – Донецк : Дон НУ, 2002. – 178 с.
12. Пономаренко В.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : [моногр.] / Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернов Н.Л. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.
13. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України № 2344-ХІІ (2344-12) від 14.05.92 зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 207 с. – (Бібліотека офіційних видань).
14. Про основи національної безпеки України : Закон України №3200-ІV від 15.12.2005 зі змінами та доповненнями/ Верховна Рада України. - Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 207 с.
15. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97–106.
16. Экономическая безопасность как объект регионального исследования / А. Татаркин, О. Романова, А. Куклин, В. Яковлев. // Вопросы экономики. – 1996. – № 5. – С. 78–89.
17. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / Ярочкин В.И. – [3-е изд.]. – М. : Ось-89, 2003. – 352 с.
18. Allen, Julia. Governing for Enterprise Security. – Pittsburgh, PA: Software Engineering Institute, Carnegie Mellon University, 2005.
19. Caralli, Richard. Managing for Enterprise Security. – Pittsburgh, PA: Software Engineering Institute, Carnegie Mellon University, 2004.
20. Jonson, B. An institutional approach to the small country problem. – In.: An institutional approach to the small country problem / B. Jonson. // Small countries facing the technological revolution. – London and New York: Printer publishers, 1998.

Надійшла 05.02.2012; рецензент: д. е. н. Нижник В. М.